Майкл ДОБСОН

ORCID: https://orcid.org/0000-0002-4717-0387
Директор Шекспірівського інституту
Бірмінгемського університету
вул. Черч-стріт, 1, Мейсон Крофт,
Стратфорд-на-Ейвоні, CV37, Великобританія
e-mail: m.dobson@bham.ac.uk

УДК 792.2.08.03:929.731](4)
DOI: http://dx.doi.org/10.30970/prc.75.93-102

"ЖИТТЯ КОРОЛЯ ГЕНРІХА П'ЯТОГО": ШЕКСПІР, СУСПІЛЬНА ПАМ'ЯТЬ І ПАМ'ЯТЬ КОРОЛІВСЬКОЇ РОДИНИ

Анотація. Ця стаття складається з двох частин: у першій ідеться про життя Генріха V у суспільній пам'яті, а в другій – про його життя в пам'яті королівської родини. Відштовхуючись від давнього й цілком природного інтересу до Шекспірової п'єси про Генріха V, її зв'язку з історичними джерелами та її сприйняття протягом останніх чотирьох століть, автор заходить у другій частині статті на територію метабіографії монархів і простежує, як зображене життя одного монарха осмислювали й наново відтворювали в житті наступних поколінь королівської родини. Важливо, що з деякими матеріялами, про які йтеться у статті, автор ознайомився завдяки участи у фінансовій Раді з досліджень у галузі мистецтв і гуманітарних наук, у проєкті "У пошуках Шекспіра в Королівській колекції". Автор статті наголошує, що навіть побіжне знайомство з фондами бібліотек, картинних галерей та архівів Віндзорів, якщо шукати саме матеріяли про Генріха V, дає зразки найрізноманітніших жанрів життєпису, які не обмежуються науковою біографією: популярної п'єси-хроніки, скульптури, портретного живопису, карикатури. Упродовж століть усі ці жанри впливали на уявлення про те, який сенс має життя монарха, як у широкого загалу, так і в самої королівської родини; кожен із них або вплинув на написання Шекспірового "Генріха V", або сам послідовно формувався під його впливом.

Ключові слова: Генріх V, Вільям Шекспір, історичні хроніки "Генріх V" та "Генріх IV", суспільна пам'ять, королівська родина, королівська колекція, пам'ять монархії, рецепція Шекспіра, образ монарха**.**

Постановка наукової проблеми. У статті досліджується проблема формування та трансформації образу Генріха V в суспільній пам'яті та пам'яті британської королівської родини під впливом творчости Вільяма Шекспіра. Особливу увагу приділено розбіжности між історичним образом монарха, його шекспірівською інтерпретацією та подальшим переосмисленням цього образу в театрі, мистецтві, королівських колекціях і культурі Британії. Автор також порушує питання того, як образ Генріха V використовувався як моральний, політичний і національний взірець для наступних поколінь монархів та спадкоємців престолу.

Актуальність. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю осмислення механізмів формування історичної та суспільної пам'яти про монархів через літературу, театр, образотворче мистецтво й культурні практики. Особливого значення набуває вивчення того, як шекспірівський образ Генріха V, що поєднує героїчні та суперечливі риси, протягом століть впливав на уявлення про монарха як національного героя та взірець для наслідування. Важливим є також дослідження того, як цей образ переосмислювався в самій британській королівській родині та її культурній пам'яті.

Аналіз останніх досліджень. Автор статті спирається на дослідження Шекспіра, історичної пам'яти та рецепції образу монарха. Зокрема, використано праці М. Добсона та Н. Вотсон про посмертний образ Єлизавети I, а також нові дослідження 2025 року Е. Джонса, К. Ретфорд і К. Вомерос Сантос, присвячені образу Генріха V, британській королівській родині та шекспірівській спадщині. Важливим джерелом є також збірник Shakespeare's Afterlife in the Royal Collection (2025), присвячений Шекспіру, монархії та королівській колекції.

Мета статті – дослідити формування та трансформацію образу Генріха V в суспільній пам'яти та пам'яти

© Добсон Майкл, 2026

Джон Блейклі. "Генріх V". Світлина автора.

британської королівської родини, простеживши вплив на цей образ творів Шекспіра, історичних джерел, театру, образотворчого мистецтва та королівських колекцій.

Виклад основного матеріялу. Мушу перепросити: у цій статті я цілком зосередився на нашому острові й розглядатиму лише те, як англійського короля зображували в самій Британії. Адже хоча Шекспірового "Річарда III" у багатьох театральних культурах за межами Сполученого Королівства використовують як промовисте втілення тиранії, інші його англійські хроніки мають за кордоном досить скромну історію рецепції[1]. А почну я з питомо локального сюжету – буквально неподалік від власного дому.

Щоразу, коли я йду за продуктами, переді мною постає грізна, хоча й трохи заклякла, бронзова постать середньовічного воїна в натуральну величину [іл. 1]. Застрягши на острівці безпеки посеред Шипстон-роуд, він, можливо, самотужки обороняє сусідній супермаркет "Вейтроуз"[2], а, можливо, збирається його пограбувати. Та хай там як, судячи з одинокого напису на постаменті, ним керує побожний, хоча й дещо самозакоханий, патріотизм. "За Англію! За Гаррі-короля!"[3] – викарбувано на постаменті, й навіть ті водії, яким напису не видно, навряд чи сумніваються, кого саме зображує ця постать. Це король Генріх V (1387–1422), який підбадьорює своє військо під час облоги Арфлера 1415 року. А точніше, оскільки статуя прикрашає південний в'їзд до Стратфорда-на-Ейвоні – міста, до якого Генріх V не мав жодного стосунку, зате дехто інший мав, – насправді це об'ємна ілюстрація до п'єси Вільяма Шекспіра "Життя Генріха П'ятого" (1599). Генріха зображено в кульмінаційний момент промови, якою відкривається перша сцена третьої дії: "Крізь вилом пройдемо…". Водночас статуя має риси Лоуренса Олів'є у ролі Генріха в уславленій кіноверсії п'єси – пропагандистській стрічці, знятій 1944 року, в рік висадки союзників у Нормандії й присвяченій "силам спеціяльних операцій і повітрянодесантним військам Великої Британії, дух предків яких фільм скромно намагався відродити".

Хай якими аматорськими були задум і виконання цієї бронзової скульптури, вона є характерним зразком англійського низового публічного мистецтва. У 1990-х роках місцевий забудовник і підприємець із перероблення металобрухту Тоні Берд, офіцер ордену Британської імперії, замовив її в такого собі Джона Блейклі; спочатку вона стояла біля іншого торговельного комплексу в іншій частині міста[4]. У ній напрочуд вдало поєдналися масовий роялізм, ностальгія за феодальним середньовіччям, добою Шекспіра й часами Другої світової війни, а на додачу – ще й прихована дрібка франкофобії. Стосовно того, що Генріх V посідає чільне місце в суспільній пам'яти, свідчить і те, що це не одинока його статуя в натуральну величину, яку можна побачити у Стратфорді. Коли 1888

[1] *Яскравим винятком у випадку "Генріха V" стала китайськомовна вистава Овена Горслі, представлена 2016 року в Шанхайському центрі драматичного мистецтва. Вона викликала бурхливе захоплення в молодих глядачів, які доти нічого не знали про зображені у п'єсі події й не мали жодних усталених уявлень про її головного героя. Відеозапис вистави із субтитрами на вибір – англійськими, корейськими, японськими або китайськими – можна безкоштовно переглянути на сайті Азійського міжкультурного архіву Шекспіра: http://a-s-i-a-web.org.*

[2] *Британська мережа супермаркетів преміумкласу. – Прим. перекл.*

[3] *Тут і далі переклад цитат із "Генріха V" – Віктора Ружицького. – Прим. перекл.*

[4] *Див. сайт Art UK, обліковий номер CV37_JB_S008: https://artuk.org/discover/artworks/henry-v-13861422-311058.*

ISSN 2078-6263 ПРОСЦЕНІУМ. 2026. № 1 (75)

Лорд Роналд Гавер. "Фальстаф (Комедія)" – фрагмент пам'ятника Шекспірові, встановленого у Стратфорді 1888 року. Світлина автора.

року лорд Роналд Гавер подарував місту пам'ятник Шекспірові, він створив не лише постать драматурга на центральному п'єдесталі, а й фігури чотирьох його знакових персонажів, що розташувалися обабіч. "Філософію" представляє Гамлет, "Трагедію" – леді Макбет; "Історію" [іл. 2] уособлює молодий Генріх V – принц Гел, який приміряє корону, поки його смертельно хворий батько спить. Цей епізод узято з п'єси, яка в циклі англійських хронік передує "Генріхові V", – "Генріх IV", частина друга. "Комедію" якнайдоречніше втілює ще один персонаж п'єс про Генріха IV – сер Джон Фальстаф [іл. 3], товариш Гела за тих часів, коли той, бувши спадкоємцем престолу, вів розгульне життя; наприкінці другої частини, успадкувавши трон, Генріх зречеться його.

Отже, як я покажу далі, саме завдяки Шекспірові, хоча й не лише завдяки йому, Генріх V і досі постає поважним взірцем для наслідування: він розмірковує над короною і здобуває перемоги в ім'я Англії. Водночас у його біографії знайшовся матеріял для двох п'єс-передісторій, сповнених комічного безладу. Його коротке життя незмінно спонукає до моралізаторства: воно так і проситься в зручну схему блудного сина, який розкаявся й виправився. Оскільки одна з головних справ королів і королев – бути символами, інші люди схильні сприймати їхнє життя як алегорію вже тоді, коли воно лише розгортається. Тому майже неможливо, щоб життєпис монарха не був від самого початку наділений моралізаторським сенсом: адже це синтез матеріялів та оповідей, які від початку були створені, щоб пояснити, чи гідно цей конкретний монарх уособлює націю[5]. Портрет Генріха V початку XVI століття [іл. 4, RCIN 403 443][6] – одна з найдавніших картин у британській Королівській колекції. Його замовив або Генріх VII, або Генріх VIII; тривалий час портрет експонувався у Палаці Вайтголл, де його, цілком вірогідно, бачив Шекспір. Тепер він зберігається в Кабінеті короля у Віндзорському замку; для Єлизавети I з нього зробили копію (нині вона має номер RCIN 402708) – імовірно, щоб розмістити її в іншій королівській резиденції. Те, що ці портрети виставлялися в королівських палацах, дає підстави гадати, що через століття після смерти Генріха V його зараховували до героїчних – нехай лише почесних – предків династії Тюдорів. Хоча насправді Тюдори походили від його вдови, а не від самої "зірки Генріха" – цього світила Англії. (Як і багатьом представникам королівської родини в пізніші часи, дружині Генріха Катерині Валуа, схоже, було нелегко зустріти когось поза колом особистого почету. Після смерти короля 1422 року вона вийшла заміж за валлійця Овена Тюдора, начальника своєї охорони. Мушу зізнатися: моє уявлення про Генріха V сформоване переважно п'єсою Шекспіра, тож я просто не можу уявити Овена Тюдора інакше, ніж в образі валлійського воїна з "Генріха V" – капітана Флюелена.)

[5] Коли ми з Ніколою Вотсон писали книжку про посмертне життя образу Єлизавети I (Dobson, Michael and Nicola Watson, 2002), нас, зокрема, вразило, як часто поважні біографи-науковці й академічні історики описували життя Ґлоріани за тими самими жанровими шаблонами, що й автори масових історичних романів і костюмних драм. Не мало значення, який саме образ вони виводили на перший план: взірцевої протестантської патріотки; невиправної єретички й затятої супротивниці своєї кузини Марії Стюарт, королеви Шотландії; коханої графа Лестера, чиї сподівання лишалися нездійсненими і яка так само не давала втілитися його сподіванням; або самозреченої й цнотливої матері Британської імперії. Посмертний образ Генріха V мав менше варіяцій, зате його життєвий шлях зазвичай трактували як набагато повчальніший.

[6] RCIN (Royal Collections Inventory Number) – інвентарний номер Королівської колекції. Пошук у колекціях доступний на сайті: Royal Collection Trust: https://www.rct.uk/collection/search.

Лорд Роналд Гавер. "Принц Гел (Історія)" – фрагмент пам'ятника Шекспірові, встановленого у Стратфорді 1888 року. Світлина автора.

На той час, коли наприкінці 1590-х років Шекспір написав три п'єси, у яких з'являється Генріх, життя цієї історичної постати вже було витлумачене як показовий приклад того, як має поводитися спадкоємець престолу після сходження на трон. Едвард Голл, наприклад, цілком недвозначно говорив про це в "Союзі двох шляхетних і славетних родів Ланкастерів і Йорків" (1548) – головному прозовому джерелі Шекспірового "Генріха V":

"Цей король […], згідно зі старим прислів'ям, засвідчив і показав, що почесне звання вимагає зміни манер, бо щойно він посів королівський престол і прийняв корону та скіпетр славного і щасливого королівства, то вирішив стати новою людиною й вести інакше життя, змінивши зухвалість і розгульність на поважність і розважливість, а мінливий порок – на непохитну чесноту. А щоб і надалі лишатися таким, не повернутися до минулого і не піддатися спокусі близьких товаришів, із якими він провів юні роки в гульні, розвагах і буйних безчинствах (дійшовши до того, що, через ув'язнення одного зі своїх розпусних приятелів і непутящих товаришів по забавах, ударив головного суддю кулаком в обличчя […]), він прогнав і віддалив від себе всіх давніх підлабузників та близьких товаришів […] під страхом суворої кари, заборонивши їм бодай наближатися до нього чи говорити з ним […] Цей володар був мало не аравійським Феніксом, а серед своїх попередників – справжнім взірцем досконалости […]" [3, f xxxiii, verso].

Цю повчальну розповідь про виправлення принца Гела принаймні раз інсценізували ще до того, як Шекспір написав "Генріха IV", частини першу і другу, та "Генріха V" – передусім в анонімній, первісно двочастинній п'єсі "Славетні перемоги Генріха П'ятого". Вона, ймовірно, належить до кінця 1580-х років і дійшла до нас лише в ненадійних виданнях формату кварто. Проте й нині слід процитувати друкований текст, аби показати драматургічний лаконізм, із яким він, спершу докладно змалювавши провини буйного принца Гела через стрімке каяття, переходить до героїчних діянь шляхетного короля Генріха. "Ах, Томе, – каже король, який щойно зійшов на трон, буйним лицарям, із якими ми бачили його на гульбищах, – ваше колишнє життя засмучує мене

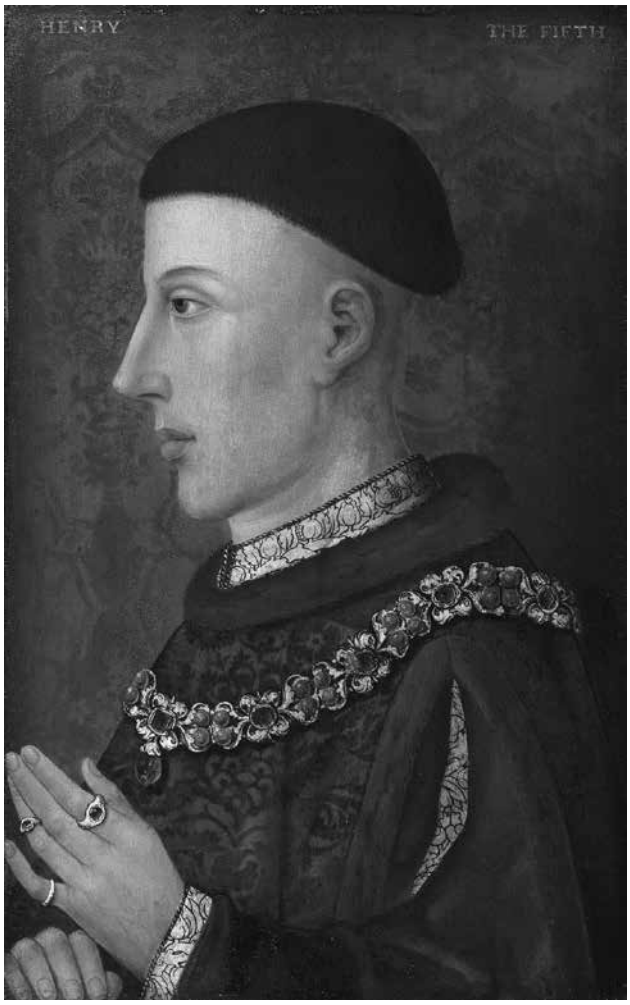
І змушує назавжди зректися вашого товариства
Й розпустити його. Тож під страхом смерт
Не наближайтеся до мене ближче ніж на десять миль…
А тому – геть.
Нам треба обговорити інші справи.
Лицарі виходять.
А тепер, мій добрий лорде архиєпископе Кентерберійський,
Що скажете про наше посольство до Франції?" [14, p. 27].

Шекспір був значно тоншим і проникливішим біографом, що й личило авторові, який настільки уважно читав Плутархові "Порівняльні життєписи", що з чималою точністю перетворив на п'єси три з них – життєписи Коріолана, Брута й Антонія. Однак засадничої сюжетної схеми він не змінив. На відміну від автора "Славетних перемог", Шекспір не показує на сцені, як Гел нападає на суддю Гаскойна, хоча в "Генріху IV", частині другій, ми бачимо, як після сходження на престол Генріх довго перепрошує Гаскойна (5.2.63–120). Водночас у "Генріху V", як і в "Славетних перемогах", дві французькі кампанії Генріха – вторгнення 1415 року й подальшу боротьбу за

ISSN 2078-6263 ПРОСЦЕНІУМ. 2026. № 1 (75)

території в 1417–1421 роках – об'єднано в одну. Битву під Азенкуром 1415 року представлено як кульмінаційну й вирішальну перемогу, що безпосередньо приводить до шлюбу Генріха з принцесою Катериною, хоча насправді цей шлюб було укладено лише 1420 року. Слідом за "Славетними перемогами" Шекспір також замовчує чимало суто військових подробиць Азенкурської битви – зокрема те, що англійське військо підготувало оборонні рови з рядами загострених кілків, через які багато французьких вершників, які мчали вниз схилом на противника, котрий значно поступався їм чисельністю, падали й топтали одне одного. Через відсутність цих військових подробиць у Шекспіра складається враження, що результат битви передусім визначила здатність Генріха спочатку опанувати себе, а потім згуртувати своє військо за допомогою ефектних промов у четвертій дії. Шекспірів Генріх набагато цікавіший за коміксового шибайголову, що перетворюється на хрестоматійного монарха, яким він постає і в Голла, і в "Славетних перемогах", не завдяки сюжетній схемі, а тому, що сам король усвідомлює цю схему й власну роль у ній; часто це усвідомлення розкривають його монологи. У Шекспіра Генріх знає, що розігрує історію блудного сина, і заздалегідь репетирує вигнання Фальстафа та його приятелів у сцені імпровізованої вистави в "Генріху IV", частині першій (2.5), – задовго до того, як цей ретельно прорахований піар-хід буде втілений у життя.

Отже, Шекспірові п'єси про Генріха V є водночас і прославленням короткочасних здобутків короля, і їх викриттям. Вони дають нам змогу побачити в Гелові і щирого юнака, якому тісно в рамках протоколу, і холоднокровного макіавелліста, що обачно дистанціюється від узурпаторського режиму батька; у Генріхові – й короля, який самозречено відкидає друзів заради державних інтересів (двічі, якщо поряд із Фальстафом та його приятелями, вигнаними наприкінці "Генріха IV", частини другої, взяти до уваги також Кембріджа, Скрупа і Грея, страчених за державну зраду на початку "Генріха V"), і крижаного нарциса, який маніпулює своїми воїнами, іноді маскуючи це під веселий розіграш, як в епізоді з рукавичкою під Азенкуром. У "Генріху V" події, показані на сцені, ніколи цілком не збігаються з їхньою пропагандистською версією, яку подає Хор, що править за конферансьє. Перед нами постає герой війни, який водночас є воєнним злочинцем: він погрожує мешканцям Арфлера масовими зґвалтуваннями, а під Азенкуром наказує масово стратити полонених [про цей епізод див.: 13]. В останній же сцені він постає романтичним королем-залицяльником, якому бракує слів, але насправді він лише примушує і себе, і принцесу Катерину механічно

"Король Генріх V", початок XVI століття; нині в Кабінеті короля у Віндзорському замку. Wikimedia Commons.

виконати формальності, потрібні для укладання позбавленого кохання династичного шлюбу, нав'язаного силою. (Це, наприклад, чудово зіграли Адріан Лестер і Фелісіте дю Же в поставі Ніка Гайтнера в Національному театрі Великої Британії 2003 року.) [див.: 1, p. 279–284] Як і слід було сподіватися, "Славетні перемоги" закінчуються тим, що Генріх радісно призначає дату свого весілля. Натомість "Генріх V" Шекспіра завершується епілогом, у якому визнано, що Генріх невдовзі помер, а його син аж ніяк не виріс у хрестоносця-переможця, яким обіцяв його зробити батько: за його правління "згубили чвари спілку двох держав" (Епілог, рядок 12).

Та хоч би скільки скепсису чи тривоги щодо Генріха V породжувало Шекспірове трагікомічне зображення, образ цього короля в суспільній пам'яти й досі лишається тріюмфальним, застиглим у жанрі світської агіографії, що спонукає до наслідування, – навіть попри те, що значною мірою його складено з

довільно дібраних цитат із Шекспірової неоднозначної п'єси. Найкраще це ілюструє класична гумористична книжка В. К. Селлара та Р. Дж. Єйтмана "1066 рік і все таке" (1930), чия "Обов'язкова передмова" запевняє читачів: "Історія – не те, що ви думали. *Вона є тим, що ви спроможні запам'ятати*. Уся інша історія сама себе зводить нанівець" [11, p. v]. Як і годиться, правління Генріха V вмістилося у два напрочуд короткі абзаци під заголовком "Розділ XXVII. Генріх V. Ідеальний король":

"Після смерти Генріха IV, частина друга, його син принц Гел, який завоював серця всіх англійців своїми юнацькими витівками – зокрема тим, що приміряв корону, поки батько лежав при смерти, й ударив дуже старого суддю на ім'я Гаскойн, – вирішив виправдати сподівання громадськости та стати *Ідеальним англійським королем*. Тому він постановив негайно вступити у Столітню війну, оголосивши, що всі договори з Францією слід уважати нудними й недійсними.

Обставини у Франції сприяли Генріхові, оскільки французький король, бувши несповна розуму, доручив урядування країною дельфінові (автори обігрують співзвучність англійського dolphin, дельфін, і французького Dauphin, дофін. – *Прим. перекл.*), а командування військом – літньому констеблеві. Здобувши (і то не раз) в Арфлері кілька пар штанів (обігрується співзвучність слова breeches, штани, зі словом breach, вилом в обороні. – *Прим. перекл.*) за допомогою таких оригінальних засобів, як перевдягання друзів у бутафорських тигрів, змушування їх напружувати м'язи тощо, Генріха дорогою до Кале затримав констебль, якого той розгромив у незабутній битві під АЗЕНКУРОМ (французькою – ПУАТЬЄ). Після цього він усунув дельфіна й сам став правителем Анжу, Менжу, Пуалу, Мену, Турену, Агену й Ажену, а збагнувши, що став уже надто знаменитим, аби жити довго, помер в ідеально обраний момент" [11, p. 44–45].

Ця сатира на британську історію зі шкільних підручників, якою її викладали в останні роки існування імперії, досі смішна, бо відтоді майже не змінилося ні те, що британці, як їм здається, знають про Генріха V, ні побожний тон, який автоматично вважається доречним, щойно йдеться про Генріха як національного героя. Потрібно пам'ятати, що навіть Лоуренс Олів'є, коли вперше зіграв його в поставі Тайрона Гатрі в театрі "Олд Вік" 1937 року, ставився до Генріха з презирством, бо той був, за словами колеги Олів'є Ральфа Річардсона, по суті, "нудним старим скаутмайстром"[7].

Отже, попри всі Шекспірові намагання зробити Генріха цікавішим, той, схоже, приречений жити в суспільній пам'яти як ідеалізований картонний силует – нерухома металева статуя. Зрештою, фільм з Олів'є 1944 року, що став взірцем для стратфордської бронзової скульптури, використав лише ретельно скорочений варіянт Шекспірового тексту. З тривогою вимушений констатувати, що коли 2025 року цей нарис готувався до друку, правопопулістська партія "Реформуй Сполучене Королівство" (Reform UK), на хвилі опору нещодавньому знесенню пам'ятників рабовласникам, обіцяла в разі приходу до влади встановити ще більше патріотичних статуй національних героїв у громадському просторі. Тож і водіїв, які проїздитимуть інші транспортні розв'язки, а не лише ту, що біля стратфордського супермаркету "Вейтроуз", можливо, знову закликатимуть: "Напружте м'язи, розпаліте кров" і "Хай тигром кожен ворогу здається!".

2. Генріх V і пам'ять королівської родини

Тим часом нікуди не зникла проблема становища принца Вельського, приреченого безсило чекати, доки помре його батько-король, тоді як його прихильности домагаються претенденти на роль фаворитів, які сподіваються посісти важливе місце за наступного правління. До участи у проєкті "Шекспір у Королівській колекції" я й не здогадувався, скільки представників британської королівської родини з покоління в покоління намагалися осмислити себе крізь призму Шекспірового образу принца Гела. Можливо, цей процес почався, коли п'єсі Шекспіра не було й п'яти років, ще за життя приреченого старшого сина Якова I – Генріха, принца Вельського. На час своєї смерти 1612 року у віці 18 років принц Генріх став центральною фігурою войовничого культу протестантської лицарської звитяги. Цей культ плекали придворні, невдоволені пацифістською та екуменічною зовнішньою політикою Якова. Навіть ширилися чутки, ніби батько-король організував отруєння принца. Показово, що взимку 1604–1605 років, коли Шекспірова трупа, яка щойно здобула статус "Слуг короля", демонструвала при дворі найкращі зразки нових постав і давнішого репертуару, одинокою хронікою Шекспіра, яку вони зіграли 7 січня 1605 року, був "Генріх V". Відомості про цей театральний сезон збереглися в безцінних записах Королівської служби розваг[8]. Ми не знаємо, чи сталося це тому, що розпорядник королівських розваг або самі актори гадали, ніби образ короля Ген-

[7] *Процитуємо: "Поки я не навчився цінувати роль Генріха, мало що в ній мене зворушувало. Чималу її частину мені було страшенно ніяково грати під впливом характерної для 1930-х років неприязні до будь-якого героїзму…" [5, p. 110].*

[8] *Public Record Office, Audit Office, Accounts, Various, A.O.3/908/13. Відтворено в: [8, p. 200–201].*

ISSN 2078-6263 ПРОСЦЕНІУМ. 2026. № 1 (75)

Айзек Крукшенк. "Відмова від облудної свободи", 1793. Репліка принца-регента під час уявної відмови від лібералів Фокса й Шерідана поєднує відмову Генріха V від Фальстафа ("Генріх IV", частина друга, 5.5.47–71) із притчею про блудного сина. Єльський центр британського мистецтва, B1981.25.1318. Суспільне надбання (Передання до суспільного надбання CC0 1.0).

ріха припаде до вподоби присутньому серед глядачів принцові Генріху. Однак можна довести, що історія Генріха V і надалі посідала помітне місце у вихованні юних членів королівської родини. Група проєкту "Шекспір у Королівській колекції" мала дослідити належні королівській родині зібрання книжок, творів мистецтва та інших предметів, сподіваючись осмислити – процитую частину нашого завдання, – "що королівська родина зробила для Шекспіра і що Шекспір зробив для королівської родини"[9]. До останнього, безперечно, належить і те, що Шекспір дав їй один промовисто двозначний взірець для наслідування. Адже Генріх V / принц Гел міг правити за приклад як належної, так і негідної поведінки.

Коли 1729 року син Георга II Фредерік став принцом Вельським, він, як до нього принц Генріх Стюарт, опинився в центрі опозиційного двору, що протиставляв себе батьковому й був войовничішим та націоналістичнішим за нього. (Цілком закономірно, що найпомітнішим спадком Фредеріка як покровителя мистецтв уважають оперу-маску "Альфред" Томаса Арна, написану на лібрето Джеймса Томсона, з арією "Прав, Британіє!", яка стала справжнім гітом.) На картині, створеній близько 1730 року, Фредерік грайливо зазирає до кімнати, де кілька його найскандальніших друзів-аристократів сидять перед погруддям Генріха V. Ця картина – все, що лишилося від однієї з його світських забав у виразно шекспірівському дусі; нині вона відома під назвою "Клуб Генріха V, або «Банда»"(RCIN 405737). Як пояснив 1813 року тодішній службовець королівського двору Бенджамін Джатшем, інспектор господарських постачань принца-регента, "Фредерік, принц Вельський, заснував клуб під назвою "Банда", або "Клуб Гаррі П'ятого", членів якого звали Фальстафами, Пойнсами, Бардольфами тощо" [6, p. 41]. Хоч яким патріотом був Фредерік, на той час за взірець він обрав не доброчесного короля Генріха V, а шаленого принца Гела. Можливо, Вільям Кент свідомо пропонував йому протилежний урок, коли приблизно тоді ж подарував Фредерікові три зображення, присвячені натомість переможному королю, який став на праведний шлях після сходження на престол: Генріх здобуває перемогу під Азенкуром, заручається з Катериною Валуа, а згодом урочисто бере її за дружину за всіма належними церемоніями (RCIN 402910, 402898, 402900) [див.: 4]. Проте Фредерік, як до нього Генріх Стюарт, помер раніше за батька, так і не ставши королем, тому ми ніколи не дізнаємося, наскільки успішно він намагався б

[9] *Див. https://sharc.kcl.ac.uk/.*

"Майстриня-шоколатьє Дженніфер Ліндсі-Кларк додає останні штрихи до погруддя короля Чарлза III, виготовленого із шоколадних цукерок "Celebrations" напередодні коронації". Світлина Метта Александера, квітень 2023 року. Надано Alamy.

наслідувати Генріха V після власної коронації. Королівська колекція засвідчує, що пізніше паралелі між життям Генріха V і способом життя принца Велського проводять уже не в оточенні самого принца, а поза ним.

Схоже, наприкінці XVIII й на початку XIX століття королівська родина уважно стежила за пасквільними виданнями, що коментували її справи; її члени належали до колекціонерів, а можливо, і знавців тогочасної сатиричної карикатури. Наприклад, опублікована 1783 року карикатура Джона Гойла "Фальстаф і його принц" поєднує п'єси про Генріха IV з "Віндзорськими жартівницями": опозиційного політика Чарлза Фокса зображено Фальстафом, який пропонує свої послуги звідника Георгові / панові Форду – принцу-регентові[10]. Натомість карикатура Айзека Крукшенка "Відмова від облудної свободи" [1793; іл. 5] з оптимізмом зазирає в уявне майбутнє, де Георг / Гел / блудний син повернеться до свого батька-короля й назавжди прожене Фокса / Фальстафа [6, p. 43–45]. Проте сатирикам судилося розчаруватися в цій надії: на карикатурі Вільяма Гіта "Король Генріх IV" (бл. 1825) принц Георг уже настільки огрядний, що його уподібнено не Гелові, а Фальстафові, а його коханку леді Конінгем – улюбленій секс-працівниці Фальстафа Доллі Тершит.

Цілком передбачувано, що за правління Вікторії в Королівській колекції постає зовсім інший Генріх V: не безпутний Гел із "Генріха IV", частини першої, а король-воїн із "Генріха V", який обрав праведний шлях і якого ставили дітям Вікторії за взірець. У 1854 році вчитель малювання майбутнього Едварда VII Едвард Корбоулд виконав для свого королівського учня начерк профілю Генріха V в обладунках, щоб принц його скопіював (і взірець, і копія принца зберігаються під номером RCIN 980477.e). Імовірно, від Едварда очікували, що він побачить у Гаррі й приклад для наслідування, і завдання з малювання. На Різдво 1860 року сестра Едварда, принцеса Гелена, натомість написала акварель, на якій щойно коронований Генріх примиряється із суддею Гаскойном (RCIN 980953). У 1853 році трупа Семюела Фелпса зіграла повну версію "Генріха V" на закритій виставі для Вікторії та її родини в Залі Святого Георгія у Віндзорському замку, а 1859 року Вікторія й Альберт відвідали поставу цієї п'єси Чарлза Кіна в театрі "Принсес". Вони навіть замовили шведському художникові Еґрону Селліфу Лундґрену дві акварелі на згадку (RCIN 921349, RCIN 921351). На кожній зображено Генріха під час однієї з його знаменитих натхненних промов: на першій – "Крізь вилом пройдемо…" (3.1.1 і далі), на другій – "Сьогодні день святого Кріспіана…" (4.3.18–67).

З огляду на загалом невисоку репутацію наступників Вікторії й Альберта як покровителів мистецтв – їх радше цікавили кінні перегони, а не висока культура, – можна було б припустити, що на цьому історія зацікавлення королівської родини Шекспіровим образом Генріха закінчується. Але, звісно, це не так. Уперше від часів правління Чарлза I нинішній британський монарх Чарлз III щиро цікавиться Шекспіром як таким. Я на власні очі бачив, як він головував на засіданні ради Королівської шекспірівської компанії (RSC) – до того ж у власний день народження, – а 2023 року він улаштував у Віндзорі прийняття з нагоди ще одного дня народження: цього разу Першого фоліо Шекспіра. І що особли-

[10] *British Museum 1868,0808.5004; відтворено в: [6, p. 44].*

ISSN 2078-6263 ПРОСЦЕНІУМ. 2026. № 1 (75)

во дивує: монарх, який навіть замолоду не славився бунтівними витівками й навряд чи колись особисто поведе військо в бій, виявляється, принаймні у своїй уяві, особливо захоплюється образом принца Гела / Генріха V. Чарлз регулярно відвідував вистави Шекспірівської компанії, президентом якої він був, і 1984 року давав Кеннету Брані поради щодо ролі Генріха V. Згодом він став покровителем театральної компанії "Ренесанс", яку заснував Брана, уважно стежив за створенням Браниного фільму "Генріх V" і відвідав його прем'єру 1989 року.

Та ще сильніше враження на Чарлза справив сер Роберт Стівенс, у ролі Фальстафа у Стратфорді 1991 року, який свого часу подолав алкоголізм. Під час показів Чарлз регулярно навідувався до його гримерної, зробивши актора своїм повірником. "Після прем'єри, – згадує Стівенс у книжці "Мандрівний лицар: спогади актора-блукача", виданій посмертно 1996 року, – принц Чарлз сказав мені, що в юности хотів би мати такого товариша, як Фальстаф" [12, p. 172]. Тепер такий товариш у нього був. Принц запросив Стівенса до Букінгемського палацу прочитати монолог Фальстафа про честь, а згодом читав із ним Шекспіра в лікарні, коли Стівенс помирав. Ба більше, в аудіозаписі сцени Гела й Фальстафа в шинку з першої частини "Генріха IV" він сам зіграв Гела в парі з "товстим лицарем" Стівенса. Запис увійшов до подвійного компакт-диска, що був доданий до антології творів Шекспіра "Вибір принца" (1995), яку уклав Чарлз [12, p. 193–194][11].

Не певен, що зміг би вигадати постмодерніший епізод у королівській біографії. Перед нами спадкоємець престолу, чиє майбутнє правління ще до його сходження на трон висміювали у псевдошекспірівській віршованій п'єсі "Король Чарлз III" Майка Бартлетта (2014). Він не просто усвідомлює, що "Генріх V" Шекспіра може бути для нього взірцем, а й свідомо обирає зіграти буйного принца Гела, водночас зробивши мандрівного лицаря сцени своїм близьким другом-Фальстафом. У "Виборі принца" можна почути, як взаємини справжнього принца і справжнього гульвіси скріплюються завдяки тому, що вони розігрують сцену, в якій принц удає короля, а вигаданий гульвіса – принца. Отже, майбутнім біографам короля Чарлза, безперечно, доведеться добре вивчити "Генріха IV", частини першу і другу, та "Життя Генріха П'ятого".

Не знаю, як майбутні скульптори зображатимуть нашого нинішнього монарха. Одинока його скульптура, про яку мені досі доводилося читати, – незвичне портретне погруддя, створене піар-компанією "Планж" на честь його коронації 2023 року [іл. 5]. Цей твір зображує Чарлза, який набув "подоби Марса": погруддя профінансувала однойменна кондитерська компанія, і воно цілком відлите із шоколаду, а мініятюрний батончик "Марс" слугує однією з медалей. Завдяки матеріялу цей твір навряд чи колись захаращуватиме острівці безпеки на транспортних розв'язках у Стратфорді та довкола нього; та й сам його герой, радше шоколадний солдатик, ніж закутий у залізо воєначальник, поки що не схожий на того, хто збирається вторгнутися до Франції. На нинішньому етапі світової історії мусимо бути вдячні за кожне, навіть найменше, благо.

Висновки. Образ Генріха V формувався під впливом історичних джерел, Шекспірових п'єс, театру, образотворчого мистецтва та суспільної пам'яти. Шекспір не лише відтворив традиційний образ ідеального короля, а й суттєво його ускладнив, поєднавши героїчні риси Генріха з проявами політичного розрахунку, маніпулятивности та жорстокости. Водночас у британській суспільній пам'яти Генріх V переважно зберігся як національний герой та взірець монарха, попри неоднозначність його шекспірівського образу. Значну роль у цьому відіграли постановки, фільми, пам'ятники та інші форми культурної репрезентації. Окремо автор простежує, як образ Генріха V використовувався британською королівською родиною для осмислення власної ролі та поведінки спадкоємців престолу. На прикладі принців Генріха Стюарта, Фредеріка, Едварда VII та Чарлза III показано, що Шекспірів Генріх V / принц Гел міг слугувати як позитивним взірцем, так і способом критичного осмислення поведінки монарха. Отже, Шекспірів образ Генріха V став стійким елементом британської культурної та королівської пам'яти, який протягом століть переосмислювався відповідно до суспільних, політичних і династичних обставин.

Переклав з англійської за рукописом Павло Шопін.

Джерела і література:

1. Dobson, Michael. Shakespeare performances in England, 2003 // Shakespeare Survey. Cambridge: Cambridge University Press, 2004. Volume 57. P. 258–289.

2. Dobson, Michael and Nicola Watson. England's Elizabeth: an afterlife in fame and fantasy. Oxford: Oxford University Press, 2002.

3. Hall, Edward. The vnion of the two noble and illustre famelies of Lancastre [and] Yorke, beeyng long in continual discension for the croune of this noble realme with all the actes done in bothe the tymes of the princes, bothe of the one linage and of the other, beginnyng at the tyme of kyng Henry the fowerth, the first aucthor of this deuision, and so successiuely proceadyng to the reigne of the high and

[11] *Більш критичний опис цього проєкту див.: [7].*

prudent prince kyng Henry the eight, the vndubitate flower and very heire of both the sayd linages. London: Richard Grafton, 1548.

4. Jones, Emrys D. Henry V and Early Hanoverian Self-Fashioning // Shakespeare's Afterlife in the Royal Collection: Dynasty, Ideology, and National Culture / ed. Barnden Sally, et al. Oxford: Oxford Univerity Press, 2025. P. 27–36.

5. Olivier, Laurence. Confessions of an Actor. London: Coronet, 1984.

6. Retford, Kate. A Wild and Unruly Youth: Charles Philips's The 'Henry the Fifth' Club, or, 'The Gang' // Shakespeare's Afterlife in the Royal Collection: Dynasty, Ideology, and National Culture / ed. Barnden Sally, et al. Oxford: Oxford Univerity Press, 2025. P. 37–46.

7. Santos, Kathryn Vomeros. 'Cultural (Dis)inheritance and the Decline of Empire in The Prince's Choice: Prince Charles's 'personal selections' from Shakespeare' // Shakespeare's Afterlife in the Royal Collection: Dynasty, Ideology, and National Culture / ed. Barnden Sally, et al. Oxford: Oxford Univerity Press, 2025. P. 223–229.

8. Schoenbaum, Samuel. William Shakespeare: A Documentary Life. Oxford: Clarendon Press, 1975.

9. Shakespeare's Afterlife in the Royal Collection: Dynasty, Ideology, and National Culture / eds. Barnden Sally, Gordon McMullan, Kate Retford, and Kirsten Tambling. 2005. Oxford: Oxford University Press, 2005.

10. Shakespeare, William. The Complete Works / general eds. Stanley Wells and Gary Taylor. Oxford: Clarendon Press, 1988.

11. Sellar, William Carruthers, & R. J. Yeatman. 1066 And All That. London: Methuen (1998), 1930.

12. Stephens, Robert (with Michael Coveney). Knight Errant: Memoirs of a Vagabond Actor. London: Hodder and Stoughton, 1966.

13. Sutherland, John, and Cedric Watts. Henry V, War Criminal? And Other Shakespearean Puzzles. Oxford: Oxford University Press World's Classics, 2000.

14. The Famous Victories of Henry the Fifth (1598) / ed. Hanabus Chiaki. Manchester: Malone Society, 2007.

Michael DOBSON

ORCID: https://orcid.org/0000-0002-4717-0387
Director of the Shakespeare Institute,
University of Birmingham
Mason Croft, 1 Church St, Stratford-upon-Avon CV37, United Kingdom
e-mail: m.dobson@bham.ac.uk

"THE LIFE OF KING HENRY V": SHAKESPEARE, PUBLIC MEMORY, AND THE MEMORY OF THE ROYAL FAMILY

Abstract. The article is devoted to the study of the formation and transformation of the image of the English King Henry V in public memory and the memory of the British royal family. The author traces how perceptions of the monarch were shaped by historical sources, the works of William Shakespeare, theatrical productions, visual art, caricature, cinema, and materials from the Royal Collection. Particular attention is paid to the relationship between the historical image of Henry V and his Shakespearean interpretation, in which the traditional image of the ideal king is combined with ambiguous characteristics of a political figure and military commander. The image of Prince Hal is also examined as an important component of this tradition, and the article traces how his figure was used to interpret the conduct of heirs to the British throne. The second part of the article analyses the reception of Henry V by members of the British royal family, from Prince Henry Stuart and Frederick to Edward VII and Charles III. It demonstrates that the Shakespearean image of Henry V could serve both as a model of monarchical conduct and as a means of critically reconsidering such conduct. The article concludes that, due to Shakespeare's enduring cultural influence, the image of Henry V became a lasting element of British public and royal memory and was reinterpreted over the centuries in accordance with different historical and dynastic circumstances.

Keywords: Henry V, William Shakespeare, history plays *Henry V* and *Henry IV*, public memory, royal family, Royal Collection, Shakespeare reception, image of the monarch, Prince Hal, historical memory, metabiography of monarchs.

Стаття надійшла до редколегії 21.07.2026
Прийнята до друку 16.08.2026